S. Siek

Psychologiczna analiza twórczości jako metoda badania osobowości pisarza

Studia Philosophiae Christianae 3/2, 231-278

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Studia Philosophiae Christianae
ATK
2/1967

STANISŁAW SIEK

PSYCHOLOGICZNA ANALIZA TWÓRCZOŚCI JAKO METODA BADANIA OSOBOWOŚCI PISARZA

(Ocena osobowości Słowackiego na podstawie psychologicznej analizy jego utworów dramatycznych)

Wstęp. I. Problem źródeł i interpretacji informacji o życiu psychicznym artysty. II. Przykłady psychologicznej analizy utworów dramatycznych Słowackiego. III. Podstawy psychologicznej analizy utworów dramatycznych. IV. Ustalenie, interpretacja i sprawdzanie wiarygodności psychogramu osobowości Słowackiego jako autora utworów dramatycznych.

Wstęp

Celem tej pracy jest próba psychologicznej analizy osobowości Słowackiego, w oparciu o jego utwory dramatyczne. Przez osobowość rozumie się tu całościową, dynamiczną, uwarunkowaną przez organizm i środowisko organizację życia psychicznego jednostki, dzięki której sposób działania człowieka odznacza się względną stałością.

Przeprowadzenie psychologicznej analizy oznacza tu — naprzód — wyodrębnienie w utworach dramatycznych tematów wspólnych, czy wątków; następnie — ustalenie w tych wątkach natrętnie narzucających się obrazów, charakterystycznych cech myślenia, czucia, działania bohaterów; wreszcie dostrzeżenie w tym materiale tego, co ujawnia i pozwala określić osobowość autora: to dostrzeżenie implikuje aspekt interpretacyjny. Inter-

pretacja opiera się na dwu założeniach: pierwszym założeniem jest stwierdzenie, że człowieka poznaje się po jego wytworach działalnościowych; drugie założenie suponuje, że procesy poznawcze ujawnione w obrazach wyobraźni oraz w konstrukcjach myślowych dostarczają materiału, który pozwala ocenić osobowość człowieka.

Pierwsze założenie jest podstawą [1], na jakiej opierają się współczesne metody diagnostyki osobowości — obserwacji, badań testowych, analizy wytworów (20, 28).

Druga hipoteza, wespół z pierwszą jest podstawą (obok teorii projekcji) praktyki metod projekcyjnych (2, 7, 24a). Metody projekcyjne badają wytwory wyobraźni oraz konstrukcji myślowych na podstawie oceny i interpretacji strony formalnej i strony treściowej tych wytworów dostarczają informacji o osobowości człowieka.

Tu przyjęte zadanie dla analizy psychologicznej jest odmienne od zadania analizy czysto literackiej i językoznawczej. Historyk literatury, językoznawca bada twórczość autora, określając strukturę, ilość elementów, powinowactwo ze znanymi obrazami i sposobami ekspresji innych pisarzy, ogólnym dorobkiem kultury. Na przykład Stefania Skwarczyńska [2] ustaliła w twórczości Słowackiego kilkadziesiąt persewerujących obrazów pod kątem ekspresji i wiązań ewolucyjnych (między innymi głowy ściętej, palącego się człowieka, dziewczyny z harfą, śmierci). Boleski [3] wskazuje na przenośnie i sposoby obrazowania Słowackiego, Spytkowski [4] — podkreśla barwy, kształty, ruch (w Królu Duchu).

---

[1] Super D. E.: Obiektywne podejście do metod badania osobowości, Psychol. Wych., 1962, V, 1, 4—19.

[2] Skwarczyńska S.: Ewolucja obrazów u Słowackiego, Ossolineum, Lwów, 1925.

[3] Boleski A.: W sferze wyobraźni poetyckiej Juliusza Słowackiego, Łódź, 1960.

[4] Spytkowski I.: Barwy, kształty i ruch w Królu Duchu, Kraków, 1936.

W pracy obecnej dla dokonania analizy psychologicznej zastosowano klucze interpretacyjne (odnoszące się do treści wyobrażeń bez oceny ich formalnej struktury) metod projekcyjnych Wartegga (6), Murray'a (29), Rorschacha (7) oraz niektóre pojęcia z psychologii rozwojowej i klinicznej. Techniki projekcyjne zakładają, że człowiek rzutuje w sposób nieświadomy swoje własne uczucia, postawy, potrzeby na innych ludzi lub na zdarzenia i sytuacje. Stosowanie technik projekcyjnych do badania osobowości polega na obserwacji zachowania człowieka, lub analizie jego wypowiedzi podczas działania bodźców lub w sytuacjach, które są bliżej nieokreślone, wieloznaczne, nie „wymuszają" określonych odpowiedzi i pozwalają się dowolnie „interpretować". Przy stosowaniu testu Rorschacha takimi wieloznacznymi bodźcami są czarno-białe i barwne plamy, na które badany patrzy i mówi „co widzi". W teście Wartegga podaje się arkusz z wieloznacznymi zaczątkami rysunków z prośbą o ich dokończenie. W teście T. A. T. eksponuje się przed badanym szereg fotografii, które przedstawiają różne wieloznaczne sytuacje. Badany, tworząc na temat tych sytuacji opowiadania, rzutuje na nie w sposób nieświadomy własne cechy osobowości.

Klucze interpretacyjne i przyjęte pojęcia pozwalają „przełożyć" obrazy persewerujące w wyobraźni Słowackiego i utrwalone w utworach dramatycznych na język objawów cech osobowości samego autora [5].

Podstawą interpretacyjną analizy psychologicznej tu dokonanej są pojęcia psychologii osobowości klinicznej i rozwojowej.

Na wstępie rozważymy pokrótce sprawę prawdziwości oraz wiarygodności psychogramu osobowości Słowackiego nakreślonego w mej pracy — na podstawie analizy utworów dramatycznych. Dla rozstrzygnięcia sprawy należy wziąć pod uwagę 2 kryteria sprawdzające.

Pierwszym jest poprawność metodologiczna analizy. Zgodność z założeniami i schematami interpretacyjnymi. Zgodność

---

[5] Przykłady interpretacji i oceny omówiono w dalszej części niniejszej pracy.

tę można sprawdzić, ponieważ analiza jest prowadzona „przed oczyma" czytelnika.

Drugim kryterium jest zgodność wyników analizy z tym, co o osobowości Słowackiego wiadomo na podstawie innych metod badania — psychoanalitycznych Bychowskiego (9) i biograficznych Kleinera [6], Sawrymowicza [7], Hertza [8].

Porównań tych dokonano, zestawiając psychogramy osobowości Słowackiego uzyskane w obecnej pracy z psychogramami ustalonymi na podstawie prac Bychowskiego, Hertza, Kleinera, Sawrymowicza.

Jak zaznaczono w tytule, bierze się tu pod uwagę utwory dramatyczne, ponieważ stanowią one zwarte „próbki treści wyobrażeniowych", gdzie persewerują i tematy, i określone schematy postaci. Słowacki pisał utwory dramatyczne prawie przez całe życie: — pierwszy utwór — „Mindowe" ukończył mając lat 20, a „Samuela Zborowskiego" — na 4 lata przed śmiercią. Okolicznością nie bez znaczenia jest fakt, że utwory dramatyczne można przez analogię potraktować jako opowiadania, protokóły badań uzyskiwane w metodzie projekcyjnej Murray'a T. A. T., co usprawnia psychologiczną analizę. Taki sposób traktowania tematu jest pierwszą w Polsce próbą badania osobowości pisarza przez ograniczenie psychologicznej analizy do materiału — wytworów działalności twórczej, bez sięgania do biografii, wspomnień współczesnych, opracowań i dokumentów [9].

Treść kolejnych rozdziałów całej pracy o Słowackim jest następująca:

Rozdział I omawia wartość źródeł poznania osobowości artysty: biografie, autobiografie, dzienniki, wspomnienia i przekazy współczesnych, wytwory działalności twórczej oraz adekwat-

---

[6] Kleiner J.: Słowacki, wyd. Poligrafika, 1947, II.

[7] Sawrymowicz E.: Juliusz Słowacki, Wiedza Powszechna, Warszawa, 1966.

[8] Hertz P.: Portret Słowackiego, PIW, 1950, II.

[9] Ustalenie psychogramów na podstawie biografii służy nie analizie, a sprawdzeniu jej wyników.

ności problemu interpretacji informacji o życiu psychicznym. Wyróżniono cztery sposoby interpretacji życia psychicznego artysty: interpretacje oparte na pojęciach psychiatrii i neurologii, interpretacje psychoanalityczne, interpretacje psychograficzne, interpretacje oparte na pojęciach psychologii osobowości.

W rozdziale II zamieszczono analizę pojęcia osobowości, opis takich elementów struktury osobowości, jak potrzeby psychiczne, postawy, jaźń, reakcje emocjonalne, reakcje frustracyjne i mechanizmy obronne — projekcji, tłumienia, racjonalizacji, reakcji upozorowanych, regresji.

Rozdział III zawiera założenia, na jakich opiera się psychologiczna analiza utworów dramatycznych, omawia kolejne stadia analizy utworów:

a) wyodrębnienie w każdym utworze dramatycznym określonych tematów i cech osobowości głównego bohatera,
b) ustalenie wspólnej tematyki dla wszystkich utworów dramatycznych,
c) ustalenie wspólnych cech czucia, myślenia i działania głównych bohaterów,
d) ustalenie kluczy i sposobów psychologicznej interpretacji tematyki i cech osobowości głównych bohaterów utworów dramatycznych.

Rozdział IV obejmuje analizę 10 wyodrębnionych tematów: bogactwa, degeneracji ciała, księdza, makabrycznych wizji, męki i tortur człowieka, postaci fantastycznych, refleksji nad sensem życia i działania, uśmiercania człowieka, szlachetnych czynów, zdrady.

Rozdział V i VI zawiera analizę postaci głównego bohatera: jego rolę — kim jest, jaką funkcję pełni, czym się zajmuje; jego czyny — główny bohater walczy, zabija, podróżuje, wypowiada dużo refleksji, próbuje popełnić lub popełnia samobójstwo, jest więziony, ginie tragicznie; oraz potrzeby psychiczne i motywy działania głównego bohatera — wahliwość i ambiwalencje dążeń, brak poczucia sensu życia, ambicja i dążenie do znaczenia, agresywność , brak jasnych i wyraźnych celów działania.

Jako typowe objawy uczuć i postaw głównych bohaterów ustalono: brak emocjonalnej stabilizacji, przewagę nastrojów obniżonych — smutku, lęku, niepokoju, przeżywanie uczuć stenicznych i astenicznych. Postawę wobec siebie głównych bohaterów cechuje aprobata i jednocześnie brak aprobaty, poczucie winy, krytycyzm, a więc cechują ich wewnętrzne konflikty i słabość jaźni. Postawę wobec płci przeciwnej — bierność, zahamowanie, izolacja. W działaniu głównych bohaterów występują mechanizmy obronne: tłumienia, ucieczki, racjonalizacji, reakcji upozorowanych.

Na treść ostatniego VII rozdziału pracy składa się: najpierw ustalenie psychogramu osobowości Słowackiego w oparciu o wyniki psychologicznej analizy; dalej — opis i interpretacja psychogramu; wreszcie — sprawdzenie wiarygodności psychogramu.

W artykule tym znajdą się uwagi o zagadnieniu źródeł i interpretacji informacji o życiu psychicznym artysty, przykłady psychologicznej analizy tematyki i postaci głównego bohatera utworów dramatycznych, krótkie omówienie podstaw psychologicznej analizy utworów dramtycznych Słowackiego oraz szerzej przedstawione ustalenie, interpretacja i sprawdzenie psychogramu osobowości Słowackiego jako autora utworów dramatycznych.

I. Problem źródeł i interpretacji informacji o życiu psychicznym artysty

Są tu dwa zagadnienia szczególnie interesujące psychologa: źródła poznania osobowości artysty oraz interpretacja informacji o życiu psychicznym.

Do źródeł należą biografie, autobiografie, dzienniki, listy, wspomnienia i przekazy współczesnych, dokumenty, twórczość. Najczęściej te źródła nie dostarczają obiektywnego materiału: już to z braku fachowości biografów; już to — z przesadnej tendencji do interpretowania faktów; już to — z powodu niedobrania właściwego języka.

Lepszym źródłem poznania psychiki artysty są autobiogra-

fie. Chociaż analizujący autobiografie psycholog musi liczyć się z tym, że w najlepszym wypadku artysta podaje fakty, które jemu wydają się najważniejsze, ze względu na własną obronę, apologię, propagowanie głoszonych poglądów estetycznych, politycznych, światopogolądowych oraz ze względu na własne urazy, kompleksy [10].

Za stosunkowo obiektywne źródła poznania życia psychicznego artysty uznaje się dokumenty, dzienniki i twórczość artysty. Zwłaszcza dorobek twórczy przedstawia pozytywną wartość i ta wartość sprawiła, że zaczęto go wykorzystywać szerzej od drugiej połowy dziewiętnastego wieku, a systematycznie w ostatnich dziesięcioleciach. Korzystanie z analiz twórczości artysty dla poznania psychiki artysty — stało się możliwe po intensywniejszym rozwoju psychiatrii, psychologii eksperymentalnej, a później pojawieniu się hipotez psychologii głębinowej.

Problem interpretacji danych o życiu psychicznym artysty

Problem interpretacji danych o życiu psychicznym artysty można rozpatrywać conajmniej z dwóch punktów widzenia. Po pierwsze od strony schematu interpretacyjnego czy klucza oceniającego zjawiska psychiczne, następnie od strony wyniku, a mianowicie w czym tkwi odrębność osobowości artysty.

Istniejące sposoby interpretacji, schematy porządkowania materiału, klucze poznania psychicznego można spróbować ułożyć w cztery grupy:

a) interpretacje oparte na pojęciach psychiatrii i neurologii,
b) interpretacje oparte na pojęciach psychologii głębinowej, zwłaszcza psychoanalizy,
c) interpretacje psychograficzne,
d) interpretacje oparte na pojęciach psychologii osobowości.

---

[10] Nietzche F.: Ecce Homo, tł. L. Staff, wyd. Mortkowicz, Warszawa, 1911.

Interpretacja badania życia psychicznego artysty w oparciu o pojęcia psychologii osobowości

Zastosowanie pojęć psychologii osobowości do badania życia psychicznego artysty ma miejsce od niedawna, bo dopiero w ostatnich dziesięcioleciach.

Przy determinowaniu pojęcia osobowości, poszczególni autorzy operują wyrażeniami: motyw, popęd, postawa, potrzeba, typ, jaźń, dynamizm psychiczny, determinanta psychiczna, mechanizm obronny, emocjonalność, uraz, kompleks, zahamowanie, postawa uczuciowa. A oto kilka opracowań charakterystycznych, ilustrujących ten sposób podejścia do oceny życia psychicznego artysty.

Interesujące opracowanie znajduje się u psychologa Mac Curdy (10, 11). Mac Curdy zakłada w swoich pracach o D. H. Lawarence, o Charlocie i Emilii Brontė, Szekspirze, że literatura powieściowa i dramatyczna jest projekcją osobowości artysty, a analiza dzieł z tej dziedziny daje wgląd w osobowość, która je wytworzyła. Przez obliczenie na przykład stron, na jakich główni bohaterowie H. i E. Bronte występują oraz zarejestrowanie tego, co mówią, myślą i czują, można ustalić hierarchie postaw uczuciowych tych autorek.

Oceniając osobowość Lawarence'a, Mac Curdy poddał analizie 13 utworów tego pisarza. Wydzielił najpierw kilka typów bohaterów w zależności od ich sposobu zachowania, myślenia i działania: typy bohaterów o ciemnej karnacji, u których zaakcentowane jest wyraźnie życie seksualne i uczuciowe oraz typy o jasnej karnacji, które działają w dziedzinie przemysłu, społecznej i ekonomicznej. U tych typów da się ustalić skalę wartości, będących podstawą postępowania, a takimi wartościami są: miłość, pieniądz, wiedza; a dalej — skalę typów związku łączącego poszczególnych bohaterów, na przykład trójkąty małżeńskie.

Zdaniem Mac Curdy'ego w tragedii łatwiej ujawniają się charakterystyczne cechy osobowości autora.

Przykładem nieco innej metody są badania A. Roe, dotyczące związku osobowości artysty i jego pracy. Autorka badała 20 współczesnych sławnych malarzy amerykańskich. W pracy tej zastosowała metodę testów projekcyjnych, wywiadu i analizy twórczości. Roe stwierdza we wnioskach, że artyści nie różnią się niczym istotnym od innych ludzi (39).

Pracą o podobnym charakterze do badań Mac Curdy'ego jest rozprawa Mac Albrechta (3) poświęcona analizie twórczości Juliana Greena. Mac Albrecht wychodzi z założenia, że twórczość Greena jak każda poważniejsza twórczość pisarza, jest rodzajem autobiografii. Działalność twórcza jest pracą wyobraźni, a wyniki tej pracy można badać takimi samymi metodami, jakie stosuje się w psychologii klinicznej do badania osobowości — to znaczy drogą analizy treści wyobrażeń (metoda Murray'a Tematic Apperception Test). Autor ustalił kilka psychologicznych motywów, „momentów" projekcji osobowości Greena w jego książkach.

Julian Green miał odznaczać się silnymi stanami lękowymi, zwłaszcza lękiem przed śmiercią, tendencjami hipochondrycznymi, silnym poczuciem winy, częstymi konfliktami, zbytnią zależnością od matki, poczuciem osamotnienia, ucieczką od niektórych form społecznego życia.

Zbliżone do poprzednich są zabiegi takich psychologów, jak Mielczarska (28), Jakab (20) — coraz częściej sięga się do analizy utworów, na przykład treści nie dokończanych zdań, analizy rysunku, analizy malarstwa psychicznie chorych, analizy własnoręcznie pisanych życiorysów. Tak więc psycholog może wykorzystywać metody współczesnej psychologii osobowości, zwłaszcza niektóre zabiegi metod projekcyjnych, jak T. A. T., Rorschacha, Wartegga dla ustalenia cech życia psychicznego pisarza na podstawie jego twórczości.

Konkluzja powyższa — na pierwszy rzut oka — nie harmonizuje z takim stanem rzeczowym: wiele materiału w twórczości literackiej nie ma charakteru bezpośredniej czy symbolicznej projekcji osobowości, ale pochodzi z naśladowania innych wzo-

rów, ulegania modzie literackiej, czerpania z tak zwanego ogólnego kulturalnego dorobku ludzkości. Otóż przy głębszej analizie da się wykazać, że pisarz, ulegając naciskom i przyjmując określone wartości, idee, akceptuje te momenty, które w jakiś sposób odpowiadają jego osobowości, zaspakajają psychiczne potrzeby, ugruntowują postawy, angażują uczucia. Tak więc produkty wyobraźni wyrażają osobowość nie wprost, ale w formie zamaskowanej, często symbolicznej. To zamaskowanie odkrywa się przy pomocy skonstruowanego klucza, który pozwala treść wyobrażeń zinterpretować i przełożyć na język objawów i cech osobowości. Takim kluczem są metody projekcyjne, zwłaszcza Thematic Apperception Test (T. A. T.) Rorschacha, Wartegga (6, 7, 29) wraz z odpowiednim schematami interpretacyjnymi.

II. Przykłady psychologicznej analizy utworów dramatycznych Słowackiego

Materiałem analizy jest 14 utworów dramatycznych Słowackiego: 1) Mindowe; 2) Maria Stuart; 3) Kordian; 4) Horsztyński; 5) Balladyna; 6) Mazepa; 7) Lilla Weneda; 8) Beatrix Cenci; 9) Fantazy; 10) Ksiądz Marek; 11) Sen srebrny Salomei; 12) Książe niezłomny [11]; 13) Zawisza Czarny; 14) Samuel Zborowski.

Ograniczono się wyłącznie do utworów dramatycznych zupełnie zakończonych, ze względów metodologicznych. Utwory dramatyczne Słowackiego stanowią, z psychologicznego punktu widzenia, zwarte całości, w których wyraziście rysują się postacie, ich wzajemne związki, działania, przeżycia.

Utwory dramatyczne są więc względnie jednolitymi zespołami treści wyobrażeniowych, dających wgląd w psychikę autora na przestrzeni całego życia człowieka dorosłego.

Punktem wyjścia dla psychologicznej analizy utworów dra-

[11] Ten utwór dramatyczny jest dowolnym tłumaczeniem, a właściwie twórczym opracowaniem tematu Calderona; opracowanie takie dostarcza „okazji" do projekcji własnej osobowości.

matycznych Słowackiego będzie ustalenie charakterystycznej dla tych utworów tematyki oraz wspólnych rysów działania i zachowania się głównych postaci.

Tematyka utworów dramatycznych Słowackiego

Nie ma jasnego kryterium dla wyróżnienia charakterystycznego „tematu", wątku. Przy analizie utworów dramatycznych posługuję się określeniem tematu jako pewnej charakterystycznej, mającej wspólne elementy całości obejmującej działania bohaterów, ich przeżycia oraz zespoły używanych przez autora obrazów, z warunkiem, że wspomniane całości pojawiają się w utworach stosunkowo często, lub są opisane ze szczególną ekspresją.

Każdy utwór dramatyczny Słowackiego zawiera kilka charakterystycznych tematów. Oto przykłady wątków tematycznych kilku dramatów:

Maria Stuart

I. **Temat zdrady:** Maria Stuart zdradza swój lud. I, 153—154. Rizzio zdradza króla Henryka. I, 300—330. Królowa zdradza męża, namawia Botwella do zabójstwa. IV, 65—82.

II. **Temat bogactwa:** Nick żali się, że jest źle opłacany, I, 207—234. Rizzio obdarowuje klejnotami astrologa. II, 78—90. Astrolog próbuje wytwarzać złoto. II, 95—104.

III. **Temat makabryczności:** Król Henryk przeżywa męczące, makabryczne wizje. I, 237—242, III, 62—71. Maria Stuart przeżywa makabryczne wizje po zabójstwie króla. V, 217—252.

IV. **Temat szlachetnych czynów:** Morton chce się poświęcić za króla. I, 261—264.

V. **Temat uśmiercania człowieka:** Douglas zabija Rizzia. III, 291—297. Opis konania i śmierci Nicka. IV, 307—324.

Beatrix Cenci

I. **Temat uśmiercania człowieka:** Beatrix zabija ojca. I, 192—198. Giani zabija brata. IV, 123—131. Gaini popełnia samobójstwo. V, 330—348.

II. **Temat makabryczności:** Obraz odrąbanej głowy Beatrix. I, 255—265.

III. **Temat męki i tortur człowieka:** Tortury matki i Fabrycego Cencich w zamku Anioła. III, 281—292.

IV. **Temat postaci fantastycznych:** Postacie wiedźm furii, które widzą bohaterowie. I, 18—28, 75—91, 209—254; II, 19—42, 290—313; V, 260—267.

V. **Temat zdrady:** Negri zdradza zaufanie Beatrix, przeprowadza intrygi, aby ją zgubić. II, 275—285. Wydaje rodzinę Beatrix sądowi. III, 1—5.

VI. **Temat kazirodczej miłości:** Ojciec Cenci kocha córkę kazirodczą miłością. I, 1—9.

VII. **Temat księdza:** Postać księdza Negri.

Fantazy

I. **Temat szlachetnych czynów:** Major poświęca majątek i życie dla szczęścia Jana i Diany. V, 164—167, 187—190.

II. **Temat uśmiercania człowieka:** Śmierć Majora. V, 164—166, 340—349.

III. **Temat bogactwa:** Opisy kontraktów finansowych, kontraktów ślubnych, gdzie porusza się głównie sprawy finansowe. II, 284—291; IV, 175—180; V, 308—318.

IV. **Temat męki i tortur człowieka:** Opis ucisku cara. I, 140—158; II, 86—87. Strzelanie z łuku. II, 63—65; IV, 113—128.

Po wyodrębnieniu wątków tematycznych we wszystkich 14 dramatach, tak, jak to ukazują zamieszczone przykłady, ułożono poszczególne wątki z każdego dramatu we wspólne grupy. W ten sposób została ustalona tematyka utworów dramatycznych, jako pewnych charakterystycznych całości, przewijających się przez twórczość na podobieństwo tematu w utworze muzycznym. W utworach dramatycznych Słowackiego wyróż-

niłem 10 charakterystycznych tematów: 1) temat bogactwa; 2) temat degeneracji ciała; 3) temat księdza; 4) temt makabrycznych wizji; 5) temat męki i tortur człowieka; 6) temat postaci fantastycznych; 7) temat refleksji nad sensem życia i działania; 8) temat uśmiercania człowieka; 9) temat szlachetnych czynów; 10) temat zdrady.

Na tym miejscu zamieszczam jako ilustrację jedynie temat degeneracji ciała oraz temat szlachetnych czynów.

2) **Temat degeneracji ciała**

Temat ten obejmuje opisy chorób somatycznych, obłąkania, ślepoty, kalectwa. Występuje w 9-ciu utworach dramatycznych: **Mindowe:** Ślepota, postać ślepej matki Mindowe, Regendy. Choroba i obłąkanie Aldony. V, 40—80; **Kordian:** Obłąkanie, kalectwo, obłęd. Opis szpitala psychicznie chorych, obłęd Kordiana. III, sc. VI. Garbus — widok garbusa na ulicy w tłumie. III, 55—72; **Horsztyński:** Ślepota, postać ślepego Horsztyńskiego. Obłąkanie — halucynacje Szczęsnego. V, 125—155. Objawy obłąkania Sforki. V, 70—80. Karzeł — postać karła, błazna hetmana; **Lilla Weneda:** Ślepota — postać ślepego starca Derwida; **Beatrix Cenci:** Garbus — postać garbusa Negri; **Ksiądz Marek:** Obłąkanie, objawy obłąkania Kossakowskiego. II, 382—383, 614—615; **Sen srebrny Salomei:** Obłąkanie, objawy zakłócenia równowagi psychicznej Leona. IV, 456—463; **Samuel Zborowski:** Obłąkanie, „nawiedzenia" Eoliona. I, 1—10, II, 1—64; **Zawisza Czarny:** Ślepota — postać ślepego starego dziada Filistyna.

9) **Temat szlachetnych czynów**

Na temat ten składają się opisy walk w obronie wolności ojczyzny, sprawiedliwości, poświęcanie siebie dla ratowania innych, poświęcanie siebie dla ratowania honoru kobiety, ojczyzny:

Maria Stuart: Poświęcenie się za króla. Morton wyraża pragnienie poświęcenia się dla króla Henryka. I, 261—264; **Horsztyński:** Obrona wolności ojczyzny. Horsztyński walczy z Moskalami. Jasiński walczy z Rosjanami, zdobycie Wilna. V, 178—

196; **Balladyna:** Walka o sprawiedliwość. Kirkor walczy przeciwko uzurpatorowi do tronu, zabija tyrana Popiela. III, 125—128, IV, 120—142; **Mazepa:** Poświęcenie siebie dla honoru kobiety. Mazepa daje się zamurować, nie zdradzając swej obecności w sypialni Amelii. IV, 206—226; **Lilla Weneda:** Lilla naraża się na śmierć i w końcu ginie, chcąc zdobyć harfę i ratując ślepego ojca. IV, 360—391, V, 45—54; **Beatrix Cenci:** Beatrix — poświęcenie siebie dla ratowania kobiety. Giani popełnia zbrodnię dla ratowania Beatrix i daje się uwięzić. V, 303—322; **Fantazy:** Poświęcenie życia i majątku dla szczęścia innych — major popełnia samobójstwo, oddaje swój majątek, aby umożliwić małżeństwo ulubieńcowi Janowi. V, 164—166, 340—349; **Ksiądz Marek:** Poświęcenie siebie dla ojczyzny. Ksiądz Marek zachęca do walki z Rosjanami i naraża się na męki. II, 902—914; **Książe niezłomny:** Don Fernand poświęca siebie dla ratowania wiary, aby nie oddać miasta Ceuty. II, 467—519; **Zawisza Czarny:** Poświęcenie dla ojczyzny — Zawisza poświęca siebie dla dobra ojczyzny i króla, walczy z Tatarami. I, 1135—1146, 1897—1991.

Po ustaleniu tematyki utworów dramatycznych Słowackiego, następny etap stanowi analiza działania i przeżyć głównych postaci dramatów, dla wyodrębnienia wspólnych cech działania i przeżyć.

Postać głównego bohatera utworów dramatycznych

Wyróżnienie głównego bohatera w utworach dramatycznych Słowackiego nie nastręcza zbyt wielkich trudności. Jest to postać, którą autor jest najbardziej zainteresowany. Przedstawia dokładnie jej uczucia, motywy działania, postawy. Postać ta gra zazwyczaj główną rolę, wypowiada długie tyrady. Najczęściej jest to postać tytułowa dramatu, a więc Mindowe, Maria Stuart, Kordian, Lilla Weneda, Fantazy, Zawisza Czarny. Czasami występuje pewna kolejność bohaterów — pierwszy, drugi, albo zmieniają się miejscami, jak to zachodzi w „Mazepie" dla

dwu postaci — Zbigniewa i Mazepy; w „Balladynie" — dla Balladyny i Kirkora; w „Beatrix Cenci" — dla Beatrix i Giani.

Główna postać może przedstawiać skompensowany lub sublimacyjny obraz osobowości autora, może być uzupełnieniem lub odrzuceniem pewnych cech. Niekiedy dwie tendencje osobowości mogą być reprezentowane przez dwie różne postacie, na przykład: dążenia budzące dezaprobatę, lęk, wywołujące poczucie winy — przez tak zwany „czarny charakter", a dążenia społeczne aprobowane przez bohatera pozytywnego.

Niekiedy autor kreując główną postać, identyfikuje się z osobą innej płci. Ujawnia on w ten sposób część swojej osobowości. U mężczyzn może to być oznaką istnienia komponenty kobiecej, u kobiet — męskiej (29).

Kierując uwagę na główną postać, stawiałem pytania: kim jest główny bohater, jaki jest typowy rodzaj jego działania, co nadaje zachowaniu tej postaci energię i kierunek, jakie żywi uczucia, jakie ujawnia postawy i mechanizmy obronne?

A oto przykłady działania i przeżyć głównych postaci:

Mindowe — książe litewski. Walczy z Heidenrichem, knuje zdradę wobec Krzyżaków, siostrzeńca, rywala. I, 315—325, 330—335. Zamiast działać, wypowiada wiele refleksji, tłumaczy swoje racje, zamiary. I, 215—220, III, 120—125. Do działania pobudza go żądza władzy, potęgi, bogactwa. III, 110—115, 175—210. Za najważniejsze wartości uznaje władzę, potęgę. II, 55—70. Postawę wobec matki cechuje miłość, szacunek, życzliwość. II, 10—20, 40—50, V, 150—165. Postawa Mindowe wobec kobiet i miłości ujawnia sceptycyzm, niechęć, ironię. II, 125.

Fantazy — jest hrabią, poetą. Przybywa w konkury. I, 1—21. Wykonuje przymusowe czynności. I, 267—275. Oświadcza się i dostaje kosza. I, 517—591. Próbuje popełnić samobójstwo, wypowiada przed tym długie tyrady. V, 85—154. Rezygnuje z małżeństwa i ze zdobywania kobiety. W działaniu kieruje się kaprysem, chęcią imponowania, marzy mu się popełnienie samobójstwa, ofiarowanie majątku pannie, wzru-

szenie jej swoim widokiem w trumnie. IV, 169—188. Nie ma celu życia, brak poczucia sensu życia. V, 85—104. Wykazuje mechanizmy obronne ucieczki we wspomnienia, regresji w przeszłość. I, 231—249. Ujawnia racjonalizację, reakcje upozorowane, pragnąłby miłości, mówi, że kupuje żonę. I, 254—274. Doznaje uczucia strachu. V, 72—75. Zazdrości, złości się, że nie zwraca na siebie uwagi. I, 181—185. Postawa wobec siebie dwubiegunowa, nie wierzy w siebie. I, 187—197. To znów porównuje się do dawnych Rzymian — jest zbyt pewny siebie. IV, 201—203, II, 245—248. Postawa wobec miłości nieaprobująca, porzuca kochającą go kobietę. II, 224—230. Pragnie uważać ją za siostrę. V, 327—334. Jest bierny wobec kobiet, pragnąłby być zdobywany. Wypowiada o kobietach myśli krytyczne, lekceważące. I, 35—39, 451—455, 474—505. Jest wyrachowany, odznacza się pobudliwością wyobraźni. I, 231—249. Przesądny — nosi amulet. I, 390—393.

Ksiądz Marek — jest świętym księdzem. Czyni cuda. I, 303—311. Namawia do walki i obrony. I, 370—395. Walczy z Rosjanami, dostaje się do niewoli. II, 710—713. Głównym motywem jego działania jest apostolstwo, ocalanie serc, rozbudzanie w ludziach świata ducha. II, 36—39, 5—7, III, 685—689. — Wykazuje objawy „manii wielkości" — otrzymuje rozkazy od Boga, włada piorunami. III, 597—700, II, 416—419. Wypowiada długie tyrady. Odczuwa litość dla ludzi. V, 675—684, ale i pogardę dla „motłochu". I, 135—160. Ujawnia postawę bezkompromisowości, pewność siebie, przekonania o własnej wartości. I, 482—493. Poświęca się dla ojczyzny, domaga się od Boga sprawiedliwości. III, 650—664. Uważa się za ducha wybranego, podnoszącego „całe stworzenie". III, 670—674. W głoszeniu swoich prawd jest bezkompromisowy, agresywny. II, 45—80.

Następnym etapem pracy jest właściwa psychologiczna analiza utworów dramatycznych Słowackiego.

III. Podstawy psychologicznej analizy utworów dramatycznych Słowackiego

Dokonać psychologicznej analizy utworów dramatycznych, wyodrębnionych tematów i zachowania głównych postaci, oznacza — zgodnie z przyjętymi założeniami — dostrzeżenie w nich czegoś, co ujawnia życie psychiczne autora, cechy i elementy konstytuujące strukturę osobowości autora.

Analiza psychologiczna utworów dramatycznych polega na „przekładaniu" istniejących w utworach dramatycznych treści (tematyka, postać głównego bohatera) na informacje o osobowości autora. Przy przyjęciu założenia, że utwory dramatyczne są jedną z form projekcji osobowości autora, można zastosować do analizy sposoby „przekładania" używane w metodach projekcyjnych. Można także zastosować inne klucze „przekładania" jakimi są stwierdzenia psychologii rozwojowej, psychologii osobowości i psychologii klinicznej.

Do przyjęcia hipotezy projekcji upoważnia fakt, że mechanizm ten działa u każdego człowieka, a więc i u pisarza. Działalność twórcza dostarcza szczególnie dobrych „okazji" dla działania tego mechanizmu, ponieważ pomysł utworu, zarys fabuły, charakter postaci są bodźcami wieloznacznymi, na które pisarz rzutuje własną osobowość. Stwierdzenie, że twórczość jest jedną z form projekcji osobowości jest dzisiaj prawie powszechnie przyjmowane. Oprócz psychoanalityków [12], przyjmują tę hipotezę krytycy literaccy, biografowie [13] oraz wielu psychologów zajmujących się problematyką osobowości pisarza (3, 11).

Psychologiczna analiza utworów dramatycznych składa się z kilku „poziomów" interpretacji. Pierwszy poziom — interpretacja tematyki i zachowania głównej postaci dostarcza szeregu niepowiązanych ze sobą informacji o życiu psychicznym Sło-

---

[12] Margoshes A., Lift S.: Projective Imagery in Shakespeare. Journal of Proj. Techniques and Personality Assessment, 30, 3, 1966, 290—292.

[13] Kleiner J.: J. Słowacki. Poligrafika, 1947, wyd. II; Kossonoga N.: O symbolice Balladyny. Jedność, Kielce, 1919.

wackiego. Informacje te zawiera zamieszczona na dalszych stronach tablica Nr I i tablica Nr II. Kluczem do uzyskania tych informacji są schematy interpretacyjne metod projekcyjnych T. A. T. (29), Rorschacha (7), Wartegga (6) oraz ustalenia psychologii rozwojowej (19), osobowości (30) i klinicznej (21, 22).

Według założeń metod projekcyjnych jednostka rzutuje swe świadome lub nieświadome popędy, uczucia, postawy na zewnątrz. Bodźce wyzwalające projekcje życia psychicznego są w różnych metodach różne.

W teście Rorschacha będzie to oglądanie bezbarwnych i różnokolorowych plam i przekazywanie tego, co badana osoba w nich „widzi" (7).

W teście Murray'a T. A. T. bodźcem są wieloznaczne sytuacje przedstawione na fotografiach, na które rzutuje się własne emocje, potrzeby, konflikty (29).

W teście Wartegga rzutowanie odbywa się na wieloznaczne zaczątki rysunków, które badana osoba ma narysować na specjalnych arkuszach (6).

Do analizy psychologicznej utworów dramatycznych Słowackiego zostaną wykorzystane najogólniejsze „klucze" metod projekcyjnych, te, które odnoszą się jedynie do analizy treści wyobrażeń, bez oceny formalnej strony wypowiedzi poszczególnych testów.

A więc w oparciu o klucz testu Rorschacha można postawić pytanie, co oznaczają częste i rozbudowane obrazy części ciała, twarzy, oczu, krwi.

Według Bohma oznaczałyby one między innymi skłonności hipochondryczne, „kompleks nadinteligencji", pobudliwość emocjonalną (7, 54).

O czym świadczą obrazy pieniędzy, złota, klejnotów i cały „Temat bogactwa". Według interpretacji testu Wartegga oznaczałoby to pragnienie potęgi, władzy, próżności, poczucie mniejszej wartości (6, 62).

Inną podstawę analizy psychologicznej są objawy poszczególnych cech zestawione przez Murray'a. W oparciu o te zestawienia można dostrzec w bitwach, ranach, zabójstwach i walkach bohaterów utworów dramatycznych potrzebę agresywności

ich autora (23, 29), albo w makabrycznych wizjach, męczących wyrzutach sumienia głównych postaci, odbicie własnych wewnętrznych konfliktów (30, 189—191).

W analizie psychologicznej zostaną także uwzględnione ustalenia psychologii rozwojowej. Zgodnie z tymi ustaleniami, temat postaci fantastycznych, zmienność nastrojów głównego bohatera może być interpretowana jako objaw infantylnych postaw głównego bohatera, ponieważ takie reakcje i wydarzenia są typowe dla okresu dzieciństwa i wczesnej młodości (Hurlock — 19, Debesse — 12).

Według hipotez psychologii klinicznej — u głównych bohaterów — nawracanie myślami i wyobraźnią do okresu dzieciństwa, pragnienie bycia dzieckiem można interpretować jako działanie regresji, a długie usprawiedliwiające tyrady bohaterów jako przejaw mechanizmu obronnego racjonalizacji (21, 22, 334).

Drugi poziom interpretacji polega na przedstawieniu informacji o życiu psychicznym w oparciu o jakąś teorię osobowości, model przystosowania, schemat oceny, tak, aby stanowiły one powiązaną całość. Podstawą dla tego poziomu interpretacji w obecnej pracy jest „teoria" osobowości Murray'a (30), praca Stagner (40), Kaplana i Barona (22), Jouarda (21). „Całość" życia psychicznego autora utworów dramatycznych została przedstawiona w postaci psychogramu (tablica Nr III).

Trzeci poziom interpretacji dotyczy wzajemnych związków między poszczególnymi elementami struktury osobowości autora utworów dramatycznych, ustalonymi w psychogramie. Podstawą dla tej interpretacji są prace Murray'a (30), Maslowa i Mittelmana (26), Hurlocka (19, Debesse (12), Stagner (40), Wallena (59).

IV. Ustalenie, interpretacja i sprawdzenie wiarygodności psychogramu osobowości Słowackiego jako autora utworów dramatycznych

Rozdział ten jest ostatnim etapem psychologicznej analizy i sprawdzianem jej wyników. Jest to etap analizy, w którym rozproszone w poprzednich rozdziałach informacje o życiu psy-

chicznym Słowackiego — w tym rozdziale — będą stopniowo scalane, a objawy cech będą grupowane w cechy osobowości, cechy w elementy struktury osobowości, a całość przedstawiona w postaci psychogramu.

Ustalenie psychogramu osobowości Słowackiego

Psychogram jest uporządkowanym — według jakiejś zasady — zestawem cech osobowości. Psychogram Słowackiego będzie obejmował zespoły cech spełniające podobne funkcje, stanowiące podstawowe elementy struktury osobowości: dynamizmy osobowości, postawy uczuciowe, schematy myślenia, czucia, percepcji zmierzające w sposób nieświadomy do utrwalenia własnego prestiżu, obrony przed wstydem, poczuciem winy, wyrzutami sumienia, potępieniem grupy — zwane mechanizmami obronnymi i jaźń.

Psychogram jest przyjętym we współczesnej psychologii osobowości i psychologii klinicznej sposobem prezentacji badanej osoby [14]. Pozwala w sposób przejrzysty ocenić osobowość badanego i umożliwia porównanie z psychogramami innych osób, lub tej samej osoby badanej innymi metodami.

Używany jeszcze niekiedy sposób przedstawiania cech osobowości w postaci psychologicznego typu [15] nie daje większych możliwości porównań tej samej osoby badanej innymi metodami. Zaliczywszy kogoś do typu X, można jedynie stwierdzić, że inna metoda zalicza go lub nie do tego samego typu. Nie można natomiast stwierdzić, czy ktoś jest „bardziej" lub „mniej" typem X. Schematy typologiczne obejmują często część elementów struktury osobowości.

---

[14] Por. Stern E.: Die Tests in der Klinischen Psychologie, Zurich, Rascher, 1955, t. I i II. Thorndike R. L., Magen E.: Measurement and Evaluation in Psychology and Education, N. Y., Wiley, 1960, wyd. VI.

[15] Typ psychologiczny określa Ramplein za W. Sternem, jako przeważającą psychiczną lub psychofizyczną dyspozycję, która przybliża w sposób porównawczy do siebie grupę ludzi, ale nie odgranicza tej grupy w sposób wszechstronny i jednoznaczny od innej grupy, 37, 442.

Tablica I

Przedstawia informacje o osobowości Słowackiego uzyskane z psychologicznej analizy tematyki utworów dramatycznych

Temat	Informacje o osobowości Słowackiego uzyskane z psychologicznej analizy tematu
I. Bogactwa	Pragnienie władzy, potęgi. Poczucie mniejszej wartości. Próżność. Trudności ekonomiczne.
II. Degeneracji ciała	Lęk, bojaźń, lęk przed chorobą. Postawy hipochondryczne, narcystyczne. Zawód, rozczarowanie. Kompleks „nadinteligencji". Wrogość do ludzi, agresywność o tendencjach sadystycznych.
III. Księdza, pustelnika	Skłonność do ascezy. Ucieczka od świata. Protest przeciw rozróżnianiu płci. Niechęć do grania ról męskich.
IV. Makabryczności	Zainteresowanie problemem choroby, śmierci. Lęk przed chorobą. Trudności wewnętrzne (konflikty). Dezaprobata siebie. Rozczarowanie, zawód. Poczucie osamotnienia. Agresywność, bunt, opór. Tłumienie popędu seksualnego.
V. Męki i tortur człowieka	Projekcja skłonności sadystycznych i masochostycznych (dręczenie siebie) Konflikty wewnętrzne. Agresywność. Trwoga i niepokój.
VI. Poszukiwania celu i sensu życia	Brak poczucia sensu życia. Słabość motywacji w działaniu
VII. Postaci fantastycznych	Myślenie prelogiczne. Regresja, manifestacja postaw infantylnych Wrogość do starszych członków rodziny Aprobata młodszych i dzieciństwa

cd. tabl. I

Temat	Informacje o osobowości Słowackiego uzyskane z psychologicznej analizy tematu
VIII Szlachetnych czynów	Dominowanie przez zbawianie innych Poświęcanie siebie — poczucie winy, skłonności masochistyczne, potrzeba degradacji Sublimacja
IX Uśmiercania człowieka	Postawy aspołeczne. Krytyka zastanej rzeczywistości. Agresywność o charakterze sadystycznym. Lęk, zmniejszone poczucie bezpieczeństwa.
X. Zdrady	Poczucie zagrożenia. Nieufność wobec ludzi. Percepcja groźnej, nieprzyjaznej rzeczywistości.

Tablica II

Przedstawia informacje o osobowości Słowackiego uzyskane z psychologicznej analizy głównych postaci utworów dramatycznych

Postać, czyny, przeżycia głównej postaci utworów dramatycznych		Informacje o osobowości Słowackiego uzyskane z psychologicznej analizy głównych postaci utworów dramatycznych
I. Rola społeczna głównej postaci utworów dramatycznych	(Wódz, książe, hrabia, rycerz, cudotwórca, kobieta)	Kompensacja. Potrzeba ładu, wewnętrznej dyscypliny. Agresywność. Brak akceptacji siebie. Kobiece cechy w osobowości. Obraz siebie o cechach męskich i kobiecych.
II. Czyny głównego bohatera	1. Walczy, zabija, rzuca obelgi	Agresywność, potrzeba uzewnętrzniania siebie (odwaga na pokaz)
	2. Podróżuje, zmienia miejsce pobytu, ucieka	Zmniejszona odporność psychiczna. Brak jasnego celu życia i działania. Mechanizm obronny ucieczki.

cd. tabl. II.

Postać, czyny, przeżycia głównej postaci utworów dramatycznych		Informacje o osobowozci Słowackiego uzyskane z psychologicznej analizy głównych postaci utworów dramatycznych
	3. Wypowiada nadmiar reflekcji. Rozmyśla zamiast działać	Wewnętrzne konflikty. Brak jasnego celu życia, ustalonej hierarchii wartości. Poczucie winy. Ekshibicjonistyczna potrzeba uzewnętrzniania siebie.
	4. Jest więziony	Percepcja otoczenia jako wrogiego i ograniczającego pragnienia jednostki. Potrzeba degradacji. Skłonności masochistyczne.
	5. Próbuje popełnić lub popełnia samobójstwo	Agresywność skierowana na siebie. Masochizm. Ucieczka od życia jako mechanizm obronny. Zmniejszona odporność psychiczna.
	6. Ginie tragicznie	Zainteresowanie śmiercią, lęk przed śmiercią.
III. Potrzeby psychiczne, cele życiowe głównych postaci, motywacja	1. Wahliwość, ambiwalencja	Wahliwość, ambiwalencja.
	2. Poszukiwanie celu i sensu życia	Brak poczucia sensu życia. Brak jasnego celu życia.
	3. Duma, ambicja, potrzeba dominowania	Projekcja potrzeby dominowania.
	4. Zbawianie innych, poświęcanie siebie	Poczucie winy. Potrzeba degradacji. Agresywność o charakterze masochistycznym
	5. Agresywność	Projekcja potrzeby agresywności.
	6. Bierność, zdawanie się na los.	Brak określonej hierarchii wartości. Brak jasnego celu życia. Brak poczucia sensu życia.

cd. tabl. II.

Postać, czyny, przeżycia głównej postaci utworów dramatycznych		Informacje o osobowości Słowackiego uzyskane z psychologicznej analizy głównych postaci utworów dramatycznych
IV. Uczucia głównych postaci	1. Nastroje smutku, niepokoju, przygnęcienia	Projekcja smutku, niepokoju, przygnębienia. Zmniejszone poczucie bezpieczeństwa. Mała witalność, ambiwalencje.
	2. Zmienność nastrojów	Zmienność nastrojów, brak emocjonalnej stabilizacji.
V. Postawy	1. Dwubiegunowość postaw wobec siebie	Postawa wobec siebie — krytycyzmu, dezaprobaty, poczucia winy, aprobaty, egocentryzmu, narcyzmu.
	2. Postawa niewiary, zahamowania, bierności, krytycyzmu wobec kobiet.	Tłumiona wrogość, lęk, bierność, kompensacja, potrzeba izolacji, tłumienie popędu seksualnego.
VI. Mechanizmy obronne głównych postaci	Projekcja Tłumienie Racjonalizacja Reakcje upozorowane Ucieczka Regresja	Rzutowanie własnych mechanizmów obronnych tłumienia, projekcji, racjonalizacji, reakcji upozorowanych, ucieczki, regresji.
VII. Brak określonej hierarchii wartości. Cechy kobiece i męskie		Brak określonej hierarchi wartości. Wewnętrzne konflikty. Ambiwalencje.

Analiza dostarczyła informacji dotyczących życia psychicznego Słowackiego. Zestawienie tych informacji i ich źródeł przedstawia tablica Nr I i Nr II.

Zestawione w tablicach Nr I i Nr II informacje dotyczą różnych cech psychicznych — potrzeb, celów życia, mechanizmów obronnych, uczuć. W oparciu o pojęcia psychologii osobowości

i psychologii klinicznej informacje te zostaną przedstawione w pstaci psychogramu. Oto przykłady ustalania cech psychogramu. Temat „degeneracji ciała" dostarcza informacji o agresywności w postaci wrogości do ludzi oraz w postaci tendencji sadystycznych. Podobnych informacji dostarcza temat „makabryczności": ujawnia on postawę buntu, oporu; temat „męki i tortur człowieka" implikuje agresywność oraz tendencje sadystyczne i masochistyczne. Na podstawie tych informacji ustalono w psychogramie osobowości Słowackiego cechę — potrzebę agresywności.

Temat „bogactwa" dostarcza informacji o poczuciu mniejszej wartości. Temat „makabryczności" informuje o dezaprobacie siebie. Temat „szlachetnych czynów" informuje o poczuciu winy. Analiza głównych postaci informuje o braku akceptacji siebie (tablica II, rubryka I). Pragnienie zbawienia innych informuje o poczuciu winy (tablica II, rubryka III, 4). Na podstawie tych informacji ustalono w psychogramie cechę — postawę wobec siebie — dezaprobaty i poczucia winy. Przy ustalaniu psychogramu przyjęto zasadę, że do stwierdzenia objawów cechy w osobowości Słowackiego wystarcza informacja z jednego źródła — z analizy tematyki lub z analizy głównych postaci. Większość cech ustalono na podstawie obydwu źródeł. Psychogram osobowości Słowackiego przedstawia tablica III.

Opis i interpretacja psychogramu

Psychogram osobowości Słowackiego składa się z trzech grup elementów. Pierwsza grupa to zestaw cech osobowości ułożonych w większe całości —komponenty struktury osobowości: potrzeby, uczucia, postawy, mechanizmy obronne, jaźń. Druga grupa to zestawy objawów cech i kanały potrzeb psychicznych. Przez kanał potrzeby rozumie się wewnętrzną gotowość do zaspakajania potrzeby psychicznej drogą określonego schematu działania [16]. Trzecia część psychogramu zawiera źródła informa-

[16] Za Murray'em przyjęto określenie potrzeby psychicznej jako hipotetyczne pojęcie czegoś, co jest siłą o nieznanej naturze, która organi-

Tablica III

PSYCHOGRAM OSOBOWOŚCI SŁOWACKIEGO uzyskany na podstawie psychologicznej analizy tematyki i głównych postaci utworów dramatycznych

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródła informacji: Psychol. analiza tematyki i Nr tematu (tablica I)	Źródła informacji: Psychol. analiza głównych postaci (rubryki tablicy II)
Potrzeby psychiczne	Agresywność	oskarżać, krytykować	t. IV, V	I, III, III5
		wyśmiewać, pomniejszać	t. IV, V	I, III, III5
		skłon. sadystyczne	t. IV, II, V	I, III, III5
	Bezpieczeństwa	lęk przed urazem fiz. śmierci	t. II, IV, V	II4, II6, IV1
		lęk przed potępieniem	t. II, V	II4, IV1
		lęk przed pomniejszeniem	t. II, V	II4, IV1
	Degradacji	pomniejszyć siebie	t. VIII	II4, III4
		poddawać się karze, cierp.	t. VIII	II4, III4
		skłon. masochistyczne	t. V, VIII	II5, II4, III4
	Dominowania	przewodzić, kierować	t. I, VIII	III3
		wpływać, kontrolować	t. I, VIII	III3
		zabraniać, zakazywać	t. I, VIII	III3
	Odrzucania	samotnictwo	t. III, IV	V2
		dyskryminacja innych		V2
		obojętność		V2
	Uzewnętrzniania siebie	przyciągania uwagi innych		III, II3
		przesada, dramatyzowanie		III, II3, III3, III6
Cele życiowe		niejasne, nieokreślone	t. VI	II2, III2, III6
		brak poczucia sensu życia	t. VI	III2, III6
Uczucia	Nastroje	obniżone, smutek, przygnęb.		IV1
	Nastroje	zmienność nastrojów		IV2
	Postawy uczuciowe	pesymizm	t. II, IV	IV1

c. d. tabl. III

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródła informacji: Psychol. analiza tematyki i Nr tematu (tablica I)	Źródła informacji: Psychol. analiza głównych postaci (rubryki tablicy II)
Postawy	Wobec siebie	aprobata, egocentr. narcyzm	t. II	V1
		dezaprobata, poczucie winy	t. I, IV, VIII	V1, III4, II3, I
	Rzeczywistość (ludzie, zastane poglądy)	dezaprobata, potępienie	t. IX, X	
		lęk, niepokój	t. IX, X	II4, IV1
	Kobiet	krytycyzm		V2
		lęk, zahamowania		V2
Mechanizmy obronne		projekcja		IV1, VI, III5
		racjonalizacja		VI
		tłumienie	t. IV	VI, V2
		regresja	t. VII	VI, V2
		ucieczka		VI, II5, II2
		reakcje upozorowane		VI
		kompensacja		V2, I
		sublimacja	t. VIII	
Jaźń (ego)		wewnętrzne konflikty	t. IV, V	13, VII
		nieustalona hierarchia wartości	t. VI	II3, III6, VII
		ambiwalencja, wahania		III1, IV1, VII
		mała odporność psychiczna		II2, II5
Cechy kobiece w osobowości			t. III	I
Inne cechy				

cji o cesze osobowości. Zamieszczono tu numery tematów, numery rubryk tablicy I i II, gdzie określone informacje występują.

Jak wskazuje tablica II na strukturę osobowości Słowackiego składają się takie cechy, jak potrzeba agresywności, bezpieczeństwa, degradacji, dominowania, potrzeba odrzucania, potrzeba uzewnętrzniania siebie. Nazwy i zespoły objawów tych potrzeb psychicznych przyjęto od Murray'a (30). Obok tych ustalono obecność zmiennych i obniżonych nastrojów oraz pesymistycznych postaw uczuciowych. Materiału do interpretacji tych cech dostarczyła praca Murray'a (30) i Stagner (40). Następne elementy struktury osobowości ustalone w psychogramie stanowią postawy, mechanizmy obronne i jaźń (ego). Pojęcie i objawy postaw oraz jaźni podano za Murray'em (30) i Stagner (40). Pojęcia i objawy mechanizmów obronnych podano za pracą Jourarda (21) oraz Kaplana i Barona (22).

Przedstawiony w tablicy III psychogram stanowi punkt dojścia analizy psychologicznej utworów dramatycznych Słowackiego. Jest zarazem odpowiedzią na pytanie postawione na początku pracy: — jak przedstawiała się osobowość Słowackiego jako autora utworów dramatycznych. Psychogram przedstawia jakby przekrój osobowości Słowackiego, będący wynikiem analizy psychologicznej. Ścisłość tego zabiegu może być podważona, gdy się zwróci uwagę na interpretację, która nie wyklucza domysłów i przypuszczeń.

Interpretacja psychogramu

Dynamizmy osobowości Słowackiego

Informacji do oceny sił nadających energię i kierunek działania dostarcza zarówno psychologiczna analiza tematyki, jak

---

zuje percepcję, myślenie, uczucia, działanie w określonym kierunku i wyzwala pod wpływem specyficznego bodźca (nacisku) specyficzne reakcje. Różne zespoły tych reakcji składają się na różne potrzeby i ich kanały (30, 54—75).

i analiza zachowania i przeżyć głównych bohaterów. Analiza tematu „bogactwa" wskazuje na istnienie tłumionych pragnień władzy, potęgi, bogactwa, na próżność i obecność mechanizmów kompensacji.

Psychologiczna analiza utworów dramatycznych wskazuje na ślady wielu tłumionych, albo poddanych działaniu innych mechanizmów obronnych potrzeb i dążeń. Wskazuje na to stosunkowo duża ilość wyrazistych, rozbudowanych i stale perseverujących wyobrażeń symbolizujących agresywność, wrogość, izolację, dominowanie, lęk, wewnętrzne konflikty. Są to cechy psychiczne, do których człowiek niechętnie przyznaje się, które budzą dezaprobatę ze strony innych, ale które tym łatwiej opanowują pobudzaną w procesie twórczym i pozbawioną kontroli wyobraźnię.

Na istnienie potrzeby agresywności wskazuje obecność obrazów tematów degeneracji człowieka, makabryczności, męki i tortur, uśmiercania człowieka i szlachetnych czynów. Istnienia tej potrzeby domyślamy się także z działania głównych bohaterów, którzy walczą, ranią, zabijają, pojedynkują się, obrzucają obelgami, ujawniają ironię, mściwość, zazdrość i okrucieństwo.

Agresywność Słowackiego była skierowana w dwu kierunkach: na otoczenie i na siebie. Agresywność skierowana na innych — to krytycyzm, ironia, bunt, aż do tłumionych tendencji sadystycznych. Agresywność wobec siebie — to niechęć do siebie, pomniejszanie siebie, krytycyzm, wyrzuty sumienia, skrupuły, cierpienia moralne, aż do skłonności masochistycznych.

To stosunkowo duże nasilenie agresywności sugerowałoby podejrzenie o wczesne i częste frustracje silnych potrzeb psychicznych. Taką silną niezaspokojoną potrzebą mogła być potrzeba dominowania. Obecność tej potrzeby zdradzają obrazy tematu bogactwa, szlachetnych czynów oraz rola społeczna głównych postaci. Postacie te pochodzą w przeważającej większości ze znakomitych rodów, posiadają władzę, bogactwo, potęgę, sięgają po rząd dusz, chcą imponować, pragną zbawić innych. Odnosi się wrażenie, że Słowacki nie znalazł właściwych kanałów dla rozładowania tej potrzeby. W działaniach bohaterów i w perseverujących obrazach przyjmuje ona różne formy:

gromadzenia bogactwa, władzy, siły, potęgi, aż do ustanawiania bliżej nieokreślonej władzy ducha.

Podobnie potrzeba bezpieczeństwa pozostaje niezaspokojona. Na istnienie zmniejszonego poczucia bezpieczeństwa autora utworów dramatycznych wskazuje temat degeneracji ciała, temat makabryczności, męki i tortur człowieka, obrazy śmierci, osłabione poczucie bezpieczeństwa głównych bohaterów, przeżywanie przez nich stanów lękowych i ucieczka od działania. Potrzeba bezpieczeństwa Słowackiego ma punkty szczególnie wrażliwe — źródła lęków i niepewności: lęk przed niepowodzeniem, trudnościami działania, własną słabością, lęk o stan zdrowia, lęk przed cierpieniem, lęk przed śmiercią, lęk przed kłopotami materialnymi, lęk przed uwięzieniem i przed odczuwaną jako groźna i wroga, rzeczywistością. Zmniejszone poczucie bezpieczeństwa dostrzega się także w potrzebie seksualnej autora utworów dramatycznych.

Temat księdza i zdrady ujawnia nieświadomy protest przeciwko rozróżnianiu płci i percpecję związku z kobietą, jako czegoś groźnego i niebezpiecznego. Pewne światło rzuca na ten problem zachowanie bohaterów. Mężczyźni potępiają kobiety, są nastawieni krytycznie, wrogo, zrywają więzy, są bierni, ujawniają zahamowania i chłód seksualny, niektóre ich kontakty zmysłowe noszą piętno kazirodztwa, a miłość jest prawie zawsze nieudana.

Agresywność, krytyczna postawa wskazuje na to, że Słowacki przeżywał jakieś frustracje potrzeby seksualnej. Ta sfera doznań nacechowana jest zahamowaniem, chłodem, potępieniem kontaktów cielesnych, skłonnościami ascetycznymi. Agresywność i krytyczną postawę można ująć także jako reakcję upozorowaną, za którą kryje się silne, tłumione pragnienie miłości. W potrzebie seksualnej autora utworów dramatycznych zaznacza się brak momentu zdobywczej aktywności.

Analiza psychologiczna wskazuje na ślady jeszcze dwu innych — na potrzebę izolacji, odosobnienia i na potrzebę uzewnętrznienia swojej osobowości.

Ślady potrzeby izolacji, odosobnienia się dostrzegamy w obrazach tematu księdza, zakonnika, pustelników, z ich

symboliczną izolacją i odosobnieniem. Ślady te, to także poczucie osamotnienia ujawnione w obrazach czaszek, grobów, cmentarzy oraz osamotnienie głównego bohatera, jego ucieczka od działania, próby samobójcze. Potrzeba izolacji znajduje swój wyraz w ucieczkach z domu, podróżach bohaterów, braku uczuć przyjaźni, zrywaniu więzów uczuciowych z kobietami, także w postaci głównego bohatera, który izoluje się od innych władzą, potęgą, bogactwem, niezwykłą mocą ducha. Innym objawem jest działanie bohaterów w pojedynkę, ucieczka od zespołowych form działania, nieliczenie się z moralnością otoczenia.

Potrzeba uzewnętrzniania swojej osobowości ujawnia się w samym fakcie pisania i publikowania utworów dramatycznych. Swój głębszy wyraz znajduje ona w dramatyzowaniu działalności bohaterów, w ich przesadzie w złym lub dobrym. Przesadę tę widzimy w zbrodniach, okrucieństwie, poświęcaniu siebie, izolacji. Tendencję potrzeby uzewnętrzniania siebie zdradza także zachowanie bohaterów. Ich długie tyrady na temat sensu życia i działania, dziwaczne postępowanie, pragnienie zwrócenia na siebie uwagi, fascynowanie niezwykłą odwagą lub niezwykłą słabością.

Psychologiczna analiza utworów dramatycznych dostarcza także informacji o motywacji autora. Z analizy wynika, że Słowacki nie posiadał jasnego, konkretnego celu życiowego oraz nie miał poczucia sensowności swego życia i działania. Jego cele i ideały zdają się być zbyt mgliste, odległe, nierealne, nieokreślone, a postawa wobec ich realizacji — ambiwalentna. Na taki obraz motywacji wskazuje tematyka poszukiwania celu i sensu życia, temat szlachetnych czynów, temat zdrady: poszukiwania zostają bez rozstrzygnięć. Obrazy szlachetnych czynów wywołują wrażenie motywacji zbyt szlachetnych, zbyt odległych od realnych możliwości człowieka: nie są skuteczne.

Obecność świadomych motywacji głównych bohaterów świadczy o tym, że autor dramatów próbował imputować sobie pewne cele i motywy działania, ale podobnie jak u jego bohaterów były one zbyt odległe i nie liczyły się z realnymi możliwościami.

Częste obrazy ran, trupów, grobów, krwi, makabrycznych

wizji persewerujące w wyobraźni są projekcjami przeżywanych trudności psychicznych, wahań, ambiwalencji, niezdecydowania. Słowacki podlegał naciskom silnych, niezaspokojonych potrzeb psychicznych i ograniczeniom wrogiej rzeczywistości.

Obecność wewnętrznych konfliktów, nieokreślone cele działania, ambiwalencje wskazują na to, że Słowacki nie był odporny na przeciwności życiowe i nie miał wysokiego progu tolerancji stanów frustracyjnych. Częstym mechanizmem obronnym jaki uruchamiał, aby rozwiązać trudne dla siebie sytuacje życiowe, była ucieczka. Psychologiczna analiza ujawnia kilka form ucieczki od działania, np. ucieczka w chorobę: bohaterowie popadają w chorobę, zmierzają do samobójstwa.

Obok mechanizmów ucieczki, racjonalizacji znajdujemy w osobowości Słowackiego mechanizm obronny tłumienia, pragnień, uczuć, dążeń oraz ślady mechanizmu kompensacji. Wielu bohaterów utworów dramatycznych tłumi swoje uczucia, wypiera pragnienia, przeżywa opory przed ujawnieniem motywów grożących potępieniem. A zachowanie wielu bohaterów nosi często znamiona kompensacji. Wykonują oni czyny wymagające niezwykłej odwagi, napięcia sił psychicznych, czynienia dobra.

Postawy i mechanizmy obronne autora utworów dramatycznych

W postawie Słowackiego wobec zewnętrznego świata dostrzegamy wrogość, bunt, opór, lęk, izolację. Obrazy tematów degeneracji są projekcją wrogości i agresywności. Postawa Słowackiego — wyrażona w postawie bohaterów — wobec rzeczywistości jest nasycona pragnieniem nie tyle zniszczenia, ile poprawienia rzeczywistości, ale to poprawianie ma być dokonane z sadystyczną bezwzględnością.

Innym elementem postawy wobec rzeczywistości jest lęk i izolacja. Główni bohaterowie percypują otoczenie jako wrogie, nieprzyjazne, budzące lęk i izolację.

Cechę wrogości i krytycyzmu ujawnia także Słowacki w postawie wobec siebie. Obrazy zdawania się na los w temacie po-

szukiwania celu i sensu życia nasuwają myśl o braku zaufania do siebie. Tematy szlachetnych czynów i poświęcania siebie mówią o agresywności skierowanej do wewnątrz o zabarwieniu masochistycznym. Podobny sens mają obrazy samobójstw i męczące wyrzuty sumienia niektórych głównych postaci. Obok wrogości i krytycyzmu ujawniają się u Słowackiego w stosunku do siebie momenty narcystyczne. Autor utworów dramatycznych zdaje się utożsamiać z postaciami symbolizującymi potęgę, siłę, bogactwo, znakomite pochodzenie.

Główne postacie często pomniejszają siebie, ujawniają niezadowolenie, dezaprobatę, aby za chwilę popaść w drugą krańcowość, przesadne uznanie dla siebie i nadmiar dumy. Sądząc z rozbudowania tych obrazów — amplituda wahań postaw Słowackiego musiała być dość duża, a bieguny wrogości, krytycyzmu, narcyzmu, poczucia niższości i poczucie wyższości często się zmieniały.

Życie uczuciowe i jaźń (ego) Słowackiego

Informacje o życiu uczuciowym mówią o wrażliwości, drażliwości, przechodzeniu od nastroju do nastroju, skłonności do egzaltacji, napięcia.

Obok uczuć grupy agresywnej — gniewu, złości, zazdrości, zawiści odnajdujemy w analizie utworów dramatycznych ślady smutku, przygnębienia, zniechęcenia. Odnajdujemy także ślady wyższych postaw uczuciowych — moralnych, religijnych, estetycznych. Dominującą jednak cechą jest brak emocjonalnej stabilizacji: główne postacie łatwo bledną, mdleją, wzruszają się, ulegają podnieceniu, ujawniają wewnętrzne napięcie, gniew, wściekłość, złość. Obserwujemy także liczne sceny wybuchów agresywnych uczuć: walki, zabójstwa, ośmieszanie, ironię, mściwość.

Analiza psychologiczna utworów dramatycznych Słowackiego dostarcza informacji o słabości czynnika kierowniczego, kontrolującego osobowość — jaźni.

Sprawdzenie prawidłowości psychogramu

Dla oceny prawdziwości psychogramu osobowości Słowackiego, należy dokonać sprawdzenia, ustalając kryteria sprawdzenia. Jako kryteria sprawdzające wyniki psychologicznej analizy i jej punkt dojścia — psychogram, przyjęto:

1) formalną poprawność analizy psychologicznej,
2) zgodność wyników analizy z wynikami jakiejś innej psychologicznej pracy o Słowackim,
3) zgodność wyników psychologicznej analizy z informacjami o osobowości Słowackiego uzyskanymi z analizy biografii Słowackiego.

Ad 1. Przez formalną poprawność psychologicznej analizy rozumie się zgodność z przyjętymi założeniami, zgodność interpretacji z przedstawionymi kluczami interpretacyjnymi, zasadę jednego źródła informacji (twórczość).

Ad 2. Drugie kryterium sprawdzające — to zgodność uzyskanych wyników z wynikami analizy dokonanej w pracy psychoanalitycznej Bychowskiego o duszy Słowackiego (9). Jej wyniki zestawiono w postaci psychogramu (tablica IV) osobowości Słowackiego: Np. na podstawie stwierdzeń: „ukochanie siebie, przecenienie własnej mocy, wiara w potęgę własnych pragnień, których nie odróżnia się ściśle od rzeczywistości ..." (9, 13). „Niemożność pokochania kogoś innego, bo zbytnio kocha się siebie" (9, 12) ustalono istnienie cechy narcyzmu. Na podstawie stwierdzenia u Słowackiego „idei ofiary" (9, 404) ustalono istnienie potrzeby degradacji. Na podstawie „... przypisywanie matce własnych, potępionych przez ja idealnej tendencji" (9, 75) ustalono występowanie mechanizmu obronnego projekcji.

Zestawiając obydwa psychogramy razem nie trudno spostrzec zgodność wyników. Różnice są jedynie w tym, że praca Bychowskiego nie stwierdza wyraźnie zmniejszonego poczucia bezpieczeństwa, potrzeby uzewnętrzniania siebie, zmniejszonej odporności psychicznej. Poza tym Bychowski jako psychoanalityk stwierdza istnienie kompleksu Edypa i kompleksu oralnego oraz cechę introwersji.

Tablica IV

PSYCHOGRAM OSOBOWOŚCI SŁOWACKIEGO uzyskany na podstawie pracy Bychowskiego: Słowacki i Jego dusza — studium psychoanalityczne, Mortkowicz, Warszawa, 1930, stron 486

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródło informacji: Str. pracy Bychowskiego
Potrzeby psychiczne	Agresywność	oskarżać, krytykować	8, 75, 135, 169, 170, 174, 298, 306
		wyśmiewać, pomniejszać	jak wyżej
		skłonności sadystyczne	8, 69, 135, 169, 170, 174, 197, 222, 298, 374, 420
	Bezpieczeństwa	lęk przed urazem fizycznym	
		lęk przed potępieniem	
		lęk przed pomniejszeniem	
	Degradacji	pomniejszać siebie	23, 275, 404
		poddawać się karze, cierp.	jak wyżej
		skłonności masochistyczne	jak wyżej
	Dominowania	przewodzić, kierować	8, 75, 201, 343, 460
		wpływać, kontrolować	jak wyżej 466
		zabraniać, zakazywać	jak wyżej
	Odrzucania	samotnictwo	208, 210, 239,255, 295
		dyskryminacja innych	210, 225
		obojętność	182, 210
	Uzewnętrznia-nia siebie	przyciąganie uwagi innych	
		przesada, dramatyzowanie	
Cele życiowe		niejasne, nieokreślone	228, 277, 332
		brak poczucia sensu życia	228, 277, 332, 344
uczucia	Nastroje	obniżone, smutek, przygnęb.	276, 338, 347, 17, 23
	Nastroje	zmienność nastrojów	10, 346
	Postawy uczuciowe	pesymizm	169, 289, 321, 346, 347
Postawy	Wobec siebie	aprobata, egocentr. narcyzm	8, 11, 84, 164, 259, 296, 420, 208, 213, 347
		dezaprobata, poczucie winy	86, 105, 203, 204, 219, 238, 265, 269, 335, 347

c. d. tablicy IV

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródło informacji: Str. pracy Bychowskiego
Postawy	Rzeczywistość (ludzie, zastane poglądy)	dezaprobata, potępienie	202, 326, 333, 338
		lęk, niepokój	56, 346
	kobiety	krytycyzm	146, 169, 171, 255
		lęk, zahamowania	146, 255
Mechanizmy obronne		projekcja	23, 75, 84, 98, 111, 114, 324, 441
		racjonalizacja	408
		tłumienie	51, 60, 61, 65, 291, 407, 450
		regresja	58, 182, 340, 348, 426, 448
		ucieczka	182, 250
		reakcje upozorowane	315, 316
		kompensacja	30, 102, 216, 321
		sublimacja	62, 235, 332, 352, 398, 410, 464, 470
Jaźń (ego)		wewnętrzne konflikty	67, 134, 209, 219, 222, 231—32, 424
		nieustal. hierarchia wart.	213, 410
		ambiwalencja, wahania	26, 69, 135, 144, 160, 214, 321
		mała odporność psychiczna	
Cechy kobiece w osobowości		poczucie własnej bierności, potrzeba opieki, oparcia, kobieca bierność w miłości	67, 70, 274, 55, 165
Inne cechy		kompleks Edypa	66, 99
		kompleks oralny	63, 253
		interowersja	242

Ad 3. Dla sprawdzenia zgodności wyników psychologicznej analizy z informacjami znajdującymi się w trzech biografiach Słowackiego napisanych przez Hertza [17], Kleinera [18] i Sawrymowicza [19]. Sporządzono na podstawie informacji zawartej w każdej z nich, psychogramy osobowości Słowackiego. Przykładowo podkreślę tu: naprzód — z psychogramu (tablica V) uzyskanego na podstawie pracy Hertza — Hertz informuje, że „... Słowacki nie zabiegał o ... znajomości. Zaprzyjaźnił się tylko z synem Michała Potockiego, Tomaszem. Przeważnie ... przesiadywał w samotności, pisał' lub grał na fortepianie" — a to pozwala ustalić objawy potrzeby izolacji.

Dalej — z psychogramu (tablica VI) uzyskanego na podstawie pracy Kleinera, podam zanotowaną informację Kleinera: „Z sytuacji dręczącej ratował się metodą ludzi słabych i nerwowych, ucieczką — wyjechał do Szwajcarii, do Genewy" — a to pozwala ustalić mechanizm obronny ucieczki. Inna informacja zanotowana przez Kleinera: „Julek ... nerwowy i ambitny, kapryśny, zimny", „Julek obojętny względem ludzi, nadmiernie wrażliwy" — a to implikuje potrzebę izolacji, dominowania.

Wreszcie z psychogramu (tablica VII) uzyskanego na podstwie pracy Sawrymowicza — informacja Sawrymowicza odnotowuje: „Nastroje pesymizmu i melancholii romantycznej ... były rezultatem nie tylko wrodzonego usposobienia ..., ale i warunków w jakich go wychowywano" [20] — a to umożliwia stwierdzenie w osobowości Słowackiego postawy pesymizmu.

Zestawiając psychogramy uzyskane na podstawie biografii z psychogramem uzyskanym na podstawie psychologicznej analizy utworów dramatycznych (tablica VIII), widzimy znaczną zgodność, a biografie — tylko — nie dostarczają wystarczają-

---

[17] Hertz P.: Portret Słowackiego, P. I. W., 1950, wyd. II.

[18] Kleiner J.: Słowacki, Poligrafika, 1947, wyd. II.

[19] Sawrymowicz E.: Juliusz Słowacki, Wiedza Powszechna, Warszawa, 1966.

[20] Sawrymowicz E: Juliusz Słowacki, Wiedza Powszechna, Warszawa, 1966, str. 22.

Tablica V

PSYCHOGRAM OSOBOWOŚCI SŁOWACKIEGO uzyskany na podstawie pracy Hertza: Portret Słowackiego, PIW, 1950, stron 274

			Źródła informacji
Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Str. biografii Słowackiego
Portrety psychiczne	Agresywność	oskarżać, krytykować	29, 68, 74, 88, 109, 126, 154, 208, 211, 216
		wyśmiewać, pomniejszać	jak wyżej
		skłon. sadystyczne	
	Bezpieczeństwa	lęk przed urazem fiz. śmierci	
		lęk przed potępieniem	70, 259
		lęk przed pomniejszeniem	70, 259
	Degradacji	pomniejszyć siebie	
		poddawać się karze, cierp.	
		skłon. masochistyczne	
	Dominowania	przewodzić, kierować	55, 105, 184, 189, 191, 2r1
		wpływać, kontrolować	jak wyżej
		zabraniać, zakazywać	189, 191, 211
	Odrzucania	samotnictwo	19, 38, 59, 73, 92, 102, 160
		dyskryminacja innych	190, 216, 242, 264
		obojętność	63
	Uzewnętrznianie siebie	przyciąganie uwagi innych	37, 48, 52, 60, 78, 105, 116, 135
		przesada, dramatyzowanie	37, 48, 52, 60, 66, 78, 105, 115, 116, 135
Cele życiowe		niejasne, nieokreślone	94, 119, 178, 210, 226
		brak poczucia sensu życia	94
Uczucia	Nastroje	obniżone, smutek, przygnęb.	114, 136
	Nastroje	zmienność nastrojów	25, 101
	Postawy uczuciowe	pesymizm	114
Postawy	Wobec siebie	aprobata, egocentr. narcyzm	73, 265
		dezaprobata, poczucie winy	50, 62, 77

c. d. tablicy V

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródła informacji: Str. biografii Słowackiego
Postawy	Rzeczywistości (ludzie, zastane poglądy) Kobiet	dezaprobata, potępienie	69, 70, 128, 182, 220
		lęk, niepokój	45, 66, 112, 126, 263
		krytycyzm	89, 109, 164
		lęk, zahamowania	63, 148
Mechanizmy obronne		projekcja	257
		racjonalizacja	45
		tłumienie	
		regresja	
		ucieczka	81
		reakcje upozorowane	72,
		kompensacja	
		sublimacja	
Jaźń (ego)		wewnętrzne konflikty	
		nieustalona hierarchia wartości	27, 64, 72, 75, 162, 178, 182, 210
		ambiwalencja, wahania	110, 195
		mała odporność psychiczna	64, 81, 136
Cechy kobiece w osobowości			36
Inne cechy	Potrzeba stowarzyszania się		57

cych informacji o dwóch mechanizmach obronnych — reakcji upozorowanych i kompensacji.

Stwierdzenie znacznej zgodności pozwala uznać wartość diagnostyczną metody psychologicznej analizy utworów dramatycznych, zastosowanej w obecnej pracy, a uzyskane wyniki w postaci psychogramu osobowości Słowackiego — za zbliżone do prawdziwego obrazu.

Tabela VI

PSYCHOGRAM OSOBOWOŚCI SŁOWACKIEGO uzyskany na podstawie pracy Kleinera: Słowacki, Poligrafika, 1947, stron 316

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródła informacji: Str. biografii Słowackiego
Potrzeby psychiczne	Agresywności	oskarżać, krytykować	115, 144, 149, 150, 178, 240
		wyśmiewać, pomniejszać	jak wyżej
		skłon. sadystyczne	
	Bezpieczeństwa	lęk przed urazem fiz. śmierci	243
		lęk przed potępieniem	
		lęk przed pomniejszeniem	242
	Degradacji	pomniejszyć siebie	
		poddawać się karze, cierp.	117
		skłon. masochistyczne	117
	Dominowania	przewodzić, kierować	9, 11, 18, 29, 46, 56, 153, 268—9, 273, 275
		wpływać, kontrolować	9, 11, 18, 29, 46, 56, 153, 268—9
		zabraniać, zakazywać	jak wyżej
	Odrzucania	samotnictwo	8, 12, 26, 29, 46, 87, 94
		dyskryminacja innych	94, 242
		obojętność	22, 87
	Uzewnętrznia-nia siebie	przyciąganie uwagi innych	
		przesada, dramatyzowanie	
Cele życiowe		niejasne, nieokreślone	30, 31, 42, 85, 86, 117, 261
		brak poczucia sensu życia	30, 31, 42, 85, 86, 117
Uczucia	Nastroje	obniżone, smutek, przygnęb.	9, 22, 52, 53, 60
	Nastroje	zmienność nastrojów	22, 99, 153, 175
	Postawy uczuciowe	pesymizm	22, 47, 85, 110, 142

c. d. tabl. VI

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródła informacji: Str. biografii Słowackiego
Postawy	Wobec siebie	aprobata, egocentr. narcyzm	242, 251
		dezaprobata, poczucie winy	43, 54
	Rzeczywistości (ludzie zastane poglądy)	dezaprobata, potępienie	9, 40, 47, 85, 142, 152, 223
		lęk, niepokój	
	Kobiet	krytycyzm	
		lęk, zahamowania	29
Mechanizmy obronne		peojekcja	25, 96
		racjonalizacja	22
		tłumienie	290
		regresja	60
		ucieczka	9, 22, 43, 58, 93
		reakcje upozorowane	
		kompensacja	
		sublimacja	117
Jaźń (ego)		wewnętrzne konflikty	26, 52, 117, 215, 245
		nieustalona hierarchia wartości	30, 31, 42, 61, 204
		ambiwalencja, wahania	286, 287
		mała odporność psychiczna	29, 58
Cechy kobiece w osobowości			
Inne cechy	Przeżycia	zawodu rozczarowania	22, 57

Tablica VII

PSYCHOGRAM OSOBOWOŚCI SŁOWACKIEGO uzyskany na podstawie pracy Sawrymowicza: Juliusz Słowacki, 1966, stron 338

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródła informacji: str. biografii Słowackiego
Potrzeby psychiczne	Agresywności	oskarżać, krytykować	116, 134, 145 161, 162
		wyśmiewać, pomniejszać	40, 59, 116, 134, 145, 161, 172, 182
		skłonności sadystyczne	219, 301
	Bezpieczeństwa	lęk przed urazem fiz. śmierci	61
		lęk przed potępieniem	85, 195
		lęk przed pomniejszeniem	82, 85, 195
	Degradacji	pomniejszać siebie	
		poddawać się karze, cierp.	
		skłonności masochistyczne	
	Dominowania	przewodzić, kierować	96, 162, 176, 200, 203, 240, 284
		wpływać, kontrolować	201, 203, 240, 284, 289
		zabraniać, zakazywać	
	Odrzucania	samotnictwo	37, 127, 131, 132, 146, 168, 198, 201, 242, 316, 319
		dyskryminacja innych	242
		obojętność	242
	Uzewnętrzniania siebie	przyciąganie uwagi innych	21
		przesada, dramatyzowanie	21
Cele życiowe		niejasne, nieokreślone	92, 129, 262, 68
		brak poczucia sensu życia	92, 128
Uczucia	Nastroje	obniżone, smutek, przygnębienie	138, 201, 305, 19, 21, 22, 33
	Nastroje	zmienność nastrojów	
	Postawy uczuciowe	pesymizm	69, 71, 95

c. d. tabl. VII

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródła informacji: Str. biografii Słowackiego
Postawy	Wobec siebie	aprobata, egocentr., narcyzm	20
		dezaprobata, poczucie winy	257, 296
	Rzeczywistości (ludzie zastane poglądy)	dezaprobata, potępienie	96, 128, 152, 197
		lęk, niepokój	176, 178
	Kobiet	krytycyzm	
		lęk, zahamowania	
Mechanizmy obronne		projekcja	109
		racjonalizacja	61
		tłumienie	105
		regresja	141, 276
		ucieczka	22, 83, 141
		reakcje upozorowane	
		kompensacja	
		sublimacja	
Jaźń (ego)		wewnętrzne konflikty	65, 82, 226, 228, 262
		nieustal. hierarchia wart.	19, 78, 82, 237
		ambiwalencja, wahania	90, 127, 226
		mała odporność psychiczna	31, 83
Cechy kobiece w osobowości		wrażliwość wzmożona przebieranie za kobietę	21, 110
Inne uwagi		potrzeba poznawcza	38, 64, 84, 87, 167
		potrzeba stowarzyszania się	87, 168
		uzdolnienia językowe, inteligencja	32, 84, 178

Tablica VIII

Zestawia psychogramy osobowości Słowackiego uzyskane z 5 źródeł: psychologicznej analizy utworów dramatycznych (tab. III), studium psychoanalitycznego Bychowskiego (tab. IV), biografii Hertza (tab. V), biografii Kleinera (tab. VI), biografii Sawrymowicza (tab. VII).

[1] znak „x" oznacza stwierdzenie istnienia cechy przez poszczeóglnego autora

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródła inform.				
			Psychol. analiza	Bychowski	Hertz	Kleiner	Sawrymowicz
Potrzeby psychiczne	Agresywności	oskarżać, krytykować	×[1]	×	×	×	×
		wyśmiewać, pomniejszać	×	×	×	×	×
		skłonności sadystyczne	×	×			×
	Bezpieczeństwa	lęk przed urazem fiz. śmierci	×			×	×
		lęk przed potępieniem	×		×		×
		lęk przed pomniejszeniem	×		×	×	×
	Degradacji	pomniejszyć siebie	×	×			
		poddawać się karze, cierp.	×	×		×	
		skłonności masochistyczne	×	×		×	
	Dominowania	przewodzić, kierować	×	×	×	×	×
		wpływać, kontrolować	×	×	×	×	×
		zabraniać, zakazywać	×	×	×	×	
	Odrzucania	samotnictwo	×	×	×	×	×
		dyskryminacja innych	×	×	×	×	×
		obojętność	×	×	×	×	×
	Uzewnętrzniania siebie	przyciąganie uwagi innych	×		×		×
		przesada, dramatyzowanie	×		×		×
Cele życiowe		niejasne, nieokreślone	×	×	×	×	×
		brak poczucia sensu życia	×	×	×	×	×
Uczucia	Nastroje	obniżone, smutek, przygnęb.	×	×	×	×	×
	Nastroje	zmienność nastrojów	×	×	×	×	
	Postawy uczuciowe	pesymizm	×	×	×	×	×

c. d. tabl. VIII

Cechy osobowości		Kanały, zespoły objawów	Źródła informacji: Psychol. analiza	Bychowski	Hertz	Kleiner	Sawrymowicz
Postawy	Wobec siebie	aprobata, egocentr. narcyzm	×	×	×	×	×
		dezaprobata, poczucie winy	×	×	×	×	×
	Rzeczywistości (ludzie, zastane poglądy)	dezaprobata, potępienie	×	×	×	×	×
		lęk, niepokój	×	×	×		×
	Kobiet	krytycyzm	×	×	×	×	
		lęk, zahamowania	×	×	×		
Mechanizmy obronne		projekcja	×	×	×	×	×
		racjonalizacja	×	×	×	×	×
		tłumienie	×	×		×	×
		regresja	×	×		×	×
		ucieczka	×	×	×	×	×
		reakcje upozorowane	×	×			
		kompensacja	×	×			
		sublimacja	×	×		×	
Jaźń (ego)		wewnętrzne konflikty	×	×		×	×
		nieustalona hierarchia wartości	×	×	×	×	×
		ambiwalencje, wahania	×	×	×	×	×
		mała odporność psychiczna	×		×	×	×
Cechy kobiece w osobowości			×	×	×	×	×
Inne cechy		kompleks Edypa		×			
		kompleks oralny		×			
		introwersja		×			
		potrzeba poznawcza					×
		uzdolnienia słowne, intel.					×
		Potrzeba stowarzyszania się			×		×

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF CREATIVITY AS METHOD OF ASSESSMENT WRITERS PERSONALITY

Summary

The purpose of this paper is the assessment of personality of Słowacki as authors his dramatic compositions. 14 dramatic compositions: Mindowe, Maria Stuart, Kordian, Horsztyński, Balladyna, Mazepa, Lilla Weneda, Beatrix Cenci, Fantazy, Ksiądz Marek, Sen srebrny Salomei, Książę niezłomny, Zawisza Czarny, Samuel Zborowski were the subject of psychological analysis.

Psychological analysis contains psychological interpretation topics, themas of tragedy and behaviour of the hero. This interpretation was done on the basis of projective techniques: T. A. T., Rorschach, Wartegg, Murray's „Exploration in Personality" and statements development al and clinical psychology.

The result of psychological analysis is the assessment of personality structure of Słowacki. Author of dramatic compositions had following traits and features: needs of aggresion, domination, exhibition, harmavoidance, abasement, rejection; inner conflicts; lack of emotional stability, declined mood; anxiety and fears; weak ego, superego conflict, narcism; defense mechanisms: projection, rationalisation, regression, repression, reaction-formation.

BIBLIOGRAFIA

1. Anastasi A.: Differential Psychology, Mc Millan, N. York, 1958.
2. Anzieu D.: Les Mêthodes Projectives, P. U. F., Paris, 1960.
3. Mc Albrecht: Psychological Motives in the Fiction of Julian Green, *Jr. Personality*, 1947—48, 16, 278—303.
4. Baade, Lipman, Stern: Fragment Eines Psychographischen Schemas, *Zeitschr. Angew. Psychol.*, 1910, 3, 191—215.
5. Bergler E.: The Writer a. Psychoanalysis, N. York, 1950.
6. Biedma C. J., D'Alfonso G. P.: Die Sprache der Zeichnung, Huber, Bern, 1959.
7. Bohm E.: Lehrbuch der Rorschach — Psychodiagnostik, Huber, Bern, 1951.
8. Boleski A.: W sferze wyobraźni poetyckiej Juliusza Słowackiego, Łódź, 1960.
9. Bychowski: Słowacki i jego dusza, Studium Psychoanalityczne, Lwów, 1930.
10. Mc Curdy H. G.: A Mathematical Aspekt of Fictional Literature Pertinent to Mc Dougall's Theory of Hierarchy of Sentiments, *Jr. Personality*, 1948—49, 17, 75—82.

11. Mc Curdy H. G.: Literature and Personality, Analysis of the Novels of D. H. Lawarence, repr. from Character and Personality, vol. VIII, 3, 1940.
12. Debesse M.: Psychologia dziecka, tłum. B. Kosińska, P. Z. W. S., Warszawa, 1963.
13. Cattell R. B.: Description and Measurement of Personality, World Book Comp., N. York, 1946.
14. Eysenck H. J.: The Structure of Human Personality, Methuen and Co., 1953.
15. Freiberg L.: Freud's Writings on Art, Lit. and Psychol., 1956, 6, 116—130.
16. Hall C. S., Lindzey G.: Theories of Personality, Wiley, N. York, 1957.
17. Horney K.: The Neurotic Personality of Our Time, Kegan, London, 1947².
18. Horoszewski P.: Kryminologia, P. W. N., Warszawa, 1965.
19. Hurlock E. B.: Rozwój dziecka, tłum. Hornowski, P. W. N., Warszawa, 1960.
20. Jakab J.: Zeichnungen u. Gemälde der Geisterskranken, Ihre Psyhiatrische u. Künstlerische Analyse, Ung., Akad., der Wiss. 1956.
21. Jouard P.: Mental Hygiene, Wiley, N. York, 1955.
22. Kaplan N., Baron A.: Mental Hygiene and Life, Harper, N. York, 1951.
23. Kegan J., Moss H.: Birth to Maturity — A Study in Psychological Development, Wiley, 1962.
24. Kossonoga N.: O symbolice Balladyny, Jedność, Kielce, 1919.
24a. Kreutz M.: Metody współczesnej Psychologii, P. Z. W. S., Warszawa, 1962.
25. Lange-Eichbaum W.: Genie Irsinn und Ruhm Reinhardt, München, 1935².
26. Maslow A. M., Mittelman B.: Principles of Abnormal Psychology, Harper, N. York, 1941.
27. Margis P.: Das Problem u. die Methoden der Psychographie, Zeitschr. Angw. Psychol., 1911, 5.
28. Mielczarska W.: Charakterystyka dziecka na podstawie jego twórczości, Kw. Psychol., 1948, XV, 43—68.
29. Murray G.: Thematic Apperception Test, Harward Univ. Printing Office, Cambridge (Mass), U. S. A., 1943.
30. Murray G.: Explorations in Personality. Oxford Univ. Press, N. York, 1953, V.
31. Murphy G.: Personality a Biosocial Approach to Origins and Structure, Harper, N. York, 1947.
32. Müller-Freienfels R.: Psychologie der Kunst. Teubner, Leipzig, 1922, t. I, t. II.
33. Müller E.: Psychologie des Deutschen Volksmärchens, Kösel-Pustet, München, 1928.

34. Münsterberg E.: The Personality Structures of Art Students, *Jr. Personality*, 1952, 21, 437—466.
35. Pickford R. W.: „Aesthetic" and „Technical" Factor in Artistic Apperecitation, *Br. Jr. Psychol.*, 1948, 38, 3, 135—141.
36. Rank O.: Das Inzest Motiv in Dichtung u. Sage, Leipzig, 1962.
37. Remplein R.: Psychologie der Persönlichkeit, Reinhardt, München, 1956.
38. Reutt J., Reutt N.: Badania osobowości metodą T. A. T., Warszawa, 1958.
39. Roe A.: Artists and Their Work, *Jr. Personality*, 1946—47, 7, 1—40.
40. Stagner R.: Psychology of Personality, Mc Graw-Hill, N. York, 1948.
41. Stern W.: Über Aufgabe u. Anlage der Psychographie, *Zeitschr. Angw. Psychol.*, 1910, 3, 166—190.
42—55. Słowacki J.: Dramaty t. VI—X, Wyd. im. Ossolińskich, Wrocław, 1952.
42. Mindowe.
43. Maria Stuart.
44. Kordian.
45. Horsztyński.
46. Balladyna.
47. Mazepa.
48. Lilla Weneda.
49. Beatrix Cenci.
50. Fantazy.
51. Ksiądz Marek.
52. Sen srebrny Salomei.
53. Książe Niezłomny.
54. Zawisza Czarny.
55. Samuel Zborowski.
56. Skwarczyńska S.: Ewolucja obrazów u Słowackiego, Wyd. im. Ossolińskich, Lwów, 1925.
57. Schneider S.: Badania nad źródłami twórczości Słowackiego w ostatnim okresie, nakł. wł. autora, Lwów, 1911.
58. Thomson C.: Psychoanaliza, tłum. Kołakowska, P. W. N., Warszawa, 1965.
59. Wallen R.: Psychologia kliniczna, tłum. Kotas, Turska, P. W. N., Warszawa, 1964.